

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161'373.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2025.10.17>

«У МОВНІЙ СУТНОСТІ ВИЯВЛЯЄТЬСЯ БАГАТОМАНІТНІСТЬ ЕЛЕМЕНТІВ І СТОСУНКІВ» (МАРТІН ГАЙДЕГГЕР)

(рецензія на: Юлія Цигвінцева. Неосемантизація в сучасній українській мові: чинники активізації внутрішніх ресурсів номінації : монографія. Вінниця : Видавництво «ТВОРИ», 2025. 347 с.)

СВІТЛАНА ГІРНЯК,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) s.girnjak10@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7264-0312>

“THE LANGUAGE SUBSTANCE DISCOVERSES A MULTIPLICITY OF ELEMENTS AND RELATIONSHIPS” (MARTIN HEIDEGGER)

(review of: Yulia Tsygvintseva. Neosemantization in the Modern Ukrainian Language: Factors of Activation of Internal Resources of Nomination: a monograph. Vinnytsia: Tvory Publishing House, 2025. 347 p.)

SVITLANA HIRNIAK,

Doctor of Philological Sciences, Professor; Professor at the Department of Fundamental Disciplines of Primary Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) s.girnjak10@gmail.com

Рецензована монографія – це результат багаторічної праці Юлії Олександрівни Цигвінцевої – доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, молодшого наукового співробітника відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. У розвідці авторка аналізує причини, напрями та форми змін у лексичному складі сучасної української мови, зокрема досліджує явище неосемантизації, яке вплинуло на способи творення нового значення лексем, специфіку структури таких слів і внутрішньомовні ресурси, що сприяють уживанню неосемантизмів у текстах. Допомогає розкрити задекларовану тему дослідження чітка структура монографії, що складається з передмови, чотирьох розділів, післямови, списку використаної літератури та додатків.

У першому розділі монографії «*Трактування неосемантизації та проблеми вивчення неосемантизмів в українському й закордонному мовознавстві*» дослідниця детально характеризувала основні підходи до вивчення динаміки лексико-семантичної системи мови, зокрема проаналізувала погляди В. фон Гумбольдта, Ф. де Сосюра, О. Потєбні, І. Бодуена де Куртене, Л. Булаховського, А. Мартіне, В. Матезіуса, Л. Єльмслева, Е. Сепіра, В. Німчука, В. Русанівського стосовно змінності мовних явищ. Висвітлила концепції сучасних українських мовознавців, зокрема Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Л. Струганець, О. Тараненка й інших, у яких лінгвісти різнопланово досліджують слово як основну одиницю номінації, описують лексичну сполучуваність і семну структуру слів, вивчають типологію лексичних значень, семантичні перенесення, ускладнення, спрощення й переінтеграцію тощо.

Ю. О. Цигвінцева слушно вважає, що «мовна динаміка засвідчує не лише зміну в сенсоворенні та мовомисленні українців і їхню здатність реагувати на сучасні події, а й відображає

гнучкість і адаптивність української мови, її можливості виконувати когнітивну та комунікативну функції в постійно змінюваних умовах спілкування» (с. 27). Також у цьому розділі розглянуто статус неосемантизації та неосемантизмів у терміноапараті неології, що дає змогу зрозуміти сутність низки понять, як-от: *власне неологізм, узуальний неологізм, загальномовний неологізм, новотвір, новозапозичення, неосемантизм, неографізм* й ін., особливості їх використання тощо. Особливу увагу дослідниця приділяє статусові окаціоналізмів та індивідуально-авторських новотворів, специфіці їхнього функціонування й засвоєння мовною практикою.

У параграфі 1.3. – «*Лексикографічне моделювання неосемантизмів у словниках української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття*» – докладно схарактеризовано лексикографічне опрацювання неосемантизмів, здійснюване, як наголошує авторка, у межах кількох типів словників, а саме: «словників неологізмів; словників-додатків до наукових досліджень; загальномовних тлумачних словників; спеціальних індивідуально-авторських словників, словників мови творчих особистостей; інших типів словників (перекладних, іншомовних слів, орфографічних тощо)» (с. 43–45).

Позитивно, що дослідниця аналізує й узагальнює підходи до лексикографування неосемантизмів, подає зразки словникових статей, окреслює можливі шляхи удосконалення неосемантизмів (с. 48–52).

Ю. О. Цигвінцева чітко запрозентувала методологію власного дослідження (§ 1.4), об'єкт якого – 1001 мовна одиниця (похідні слова і стійкі сполуки) у різноманітних контекстах. Докладно схарактеризовано, зокрема, процедуру встановлення значень неосемантизмів, що засвідчені в текстах, створених після 2000 року, які «віддзеркалюють нові умови функціонування української мови» (с. 53) і висвітлюють процеси оновлення семантики її лексики.

У другому розділі монографії «*Семантична деривація як спосіб творення неосемантизмів*» розкрито особливості зміни значень лексем і механізми формування багатозначності слова, «насамперед засоби розвитку значення та вторинної номінації, які є предметом семантичної дериватології – розділу словотвору, що вивчає лексико-семантичний спосіб творення слів» (с. 59); доведено, що «семантична деривація – це складний багатогранний процес виникнення нових значень слів, який приводить до перебудови їхньої змістової структури» (с. 70). До найпродуктивніших типів неосемантизації авторка слушно зараховує такі:

- розширення / звуження семантики слів,
- метафоризацію (метафоричне переосмислення значення слів),
- метонімізацію (метонімічне перенесення в семантиці слів),
- семантичний зсув.

У розвідці описано результати семантичної деривації в сучасній українській мові; схарактеризовано механізми детермінування лексичних одиниць та особливості неосемантизації й актуалізації лексики; доведено, що формування нового значення тісно пов'язане з розвитком нових сполучувальних властивостей у найменуваннях як абстрактних, так і конкретних понять. Процеси перенесення, розширення або звуження значення зумовлюють появу у вже відомій словесній формі нового семантичного відтінку, тож, висновує Ю. Цигвінцева, «механізми детермінування поряд з іншими семантичними процесами забезпечують, з одного боку, гнучкість, варіативність, динаміку лексико-семантичної системи мови, а з іншого, її стійкість та стабільність, якісне використання наявних мовних засобів з метою підвищення її номінативної й комунікативної потужності, удосконалення життєздатності в нових умовах суспільного функціонування» (с. 99).

У третьому розділі дослідження «*Функціонування повторних прихованих запозичень у лексиці початку ХХІ століття*» Ю. Цигвінцева доводить, що глобалізаційні процеси, простежувані в різних ділянках сучасного життя, безпосередньо впливають і на словниковий склад мови, оскільки вимагають формування нових понять та їхніх позначень, а це зумовлює появу «новозапозичень» (с. 165). Кожне з таких слів, наголошує дослідниця, «є новим за змістом, але звичним для мовців за формою, яка може бути й питомою» (с. 165), тоді як «збагачення словникового запасу літературних мов через запозичування та калькування є одним із важливих аспектів їхнього розвитку, адже процес еволюції мов значною мірою пов'язаний із міжнародним обміном, що приносить нові ідеї, наукові й технічні відкриття, культурні традиції та інші надбання» (с. 166).

У праці проаналізовано особливості вживання термінів *запозичення, іншомовний елемент, чужомовізм, етранжизм, калька, дублет, інтернаціоналізм, повторне запозичення, приховані*

запозичення тощо й обґрунтовано доречність використання й розмежування понять *запозичення* та *новозапозичення*.

У монографії Ю. О. Цигвінцева аналізує терміносистему інформатики, яка на сучасному етапі розвитку інформаційно-цифрових технологій стала особливою сферою щодо творення нових слів. Саме в цій галузі виникло чимало неосемантизмів (*адміністратор, адреса, архів, бібліотека, документ, іконка, каталог, папка, сторінка, хмара* тощо). Авторка детально описує процес засвоєння українською мовою повторних прихованих запозичень, їхню словотвірну й комунікативну активність, зокрема скрупульозно аналізує лексеми: *мережа, сервер, павутина, монітор, диск, порт, панель, меню, віруси* й інші. Широку адаптацію перелічених слів у мові засвідчує не тільки їх фіксація в неологічних словниках, а й передусім активне вживання у мовній практиці, зокрема й у вигляді похідних від них одиниць.

Ще одна важлива сфера суспільного життя, яка відбиває глобалізаційні процеси і є «водночас інструментом адаптації наслідків цих процесів до системи української мови і потреб українських мовців», – соціальна; вона охоплює «державне управління, соціальні комунікації, освіту, охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство, транспорт і зв'язок, культуру, побутове обслуговування тощо» (с. 188). Авторка аналізує зміни в семантиці низки лексичних одиниць, як-от: *альтернатива, артикуляція, виклик, клімат, контекст, модератор, номінація, рецепція, пакет, презентація (презентувати), ротація, транслятор* (с. 188–210), а також ілюструє, як мовці «переосмислюють непроцесову (статичну) ознаку предмета, виражену прикметником» (с. 210): *знаковий, культовий, пілотний, вірусний, токсичний* (с. 210–217).

Не залишила дослідниця поза увагою повторні приховані запозичення в економічній сфері, світі мистецтва та моди. Об'єктом аналізу стали такі лексеми та сполуки зі сфери економіки, як: *лінійка, піраміда, тендер, бюджетний, тіньовий, відмивати, шоковий, золота картка, тіньова сторона/економіка, тіньовий бік / уряд, шокова терапія* тощо (с. 217–228); зі світу мистецтва та моди – *сингл, гламур, дефіле, кондиціонер, коректор, маска, модель, молочко, платформа, туніка, тіні, туш, живий (живий звук / виступ / оркестр / виконання / музика), золотий, платиновий*, зокрема у сполуках: *золотий / платиновий альбом (диск, платівка), золотий статус* (с. 229–240) й інші.

Ю. Цигвінцева акцентує на тому, що «найвищу словотворчу та комунікативну активність виявлено в групі назв соціальних явищ та процесів, а найчисленнішу групу нових повторних прихованих запозичень становлять лексеми з терміносистеми інформатики, що відповідає швидким темпам розвитку сучасних засобів масової комунікації», зазначаючи водночас, що «досліджувані лексеми повторно запозичені з англійської, яка є мовою сучасної глобалізації» (с. 239).

Проведений у третьому розділі монографії аналіз засвідчив, окрім іншого, що значення нових лексем у мові-реципієнті може не збігатися з їхньою семантикою в мові-джерелі, а це дає підстави говорити про активізацію внутрішніх ресурсів сучасної української мови під час міжмовної взаємодії та про адаптацію чужомовних лексичних одиниць і сполук до її закономірностей.

У четвертому розділі «*Нові словотвірні омоніми як наслідки неосемантизації лексики*» авторка простежила специфіку вивчення омонімії в слов'янському мовознавстві, зокрема проаналізувала погляди О. Потебні, Л. Булаховського, М. Жовтобрюха, Л. Лисиченко, Ю. Карпенка, М. Кочергана, Н. Клименко й інших учених щодо потрактування цього мовного явища, розрізнення слів-омонімів з опертям на фонетичний, морфологічний, синтаксичний чи словотвірний чинники (с. 240–247); розглянула види новотворів-омонімів у сучасній українській мові (с. 247–265). Продуктивним, на думку дослідниці, є творення нових омонімічних пар шляхом універбації, а водночас – і «семантичної конденсації», що засвідчують іменники-омоніми *плазма, цифра, гума, глянець, совок, негатив, комуналка* тощо.

«Нові омоніми-універби, – стверджує Ю. Цигвінцева, – є не тільки засобом компресії мови, а й засобом експресії, адже дають додаткову експресивно-емоційну оцінку явищу чи предмету. Значна частина цих слів притаманна розмовній сфері, а до інших стилів, зокрема медійного та художнього, вони входять як ознака їхнього «орозволення» <...> вияв тенденції демократизації (колоквіалізації) української мови на протигагу її інтелектуалізації («окниженню»)» (с. 263).

Також виявляють продуктивність у розмовному й професійному мовленні омоніми, які є результатом утворення слів від тих самих основ за допомогою однакових афіксів, зокрема за допомогою суфікса *-ик* (*державник, народник, телевізійник* тощо). Дослідниця доводить, що

«результатом творення неосемантизмів може бути як поява нових значень у структурі полісемантичного слова, так і поява нових омонімів» (с. 268).

У «*Післямові*» авторка узагальнює результати проведеного дослідження, окреслює перспективи подальших наукових пошуків.

Уважаємо, що здійснений Ю. О. Цигвінцевою аналіз явища неосемантизації в сучасній українській мові шляхом активізації внутрішніх ресурсів номінації відображає потенціал сучасної української мови не тільки щодо оновлення семантики, а й здатності адаптуватися до запитів сьогодення, зберігаючи при цьому власний національний образ.

У розвідці Ю. О. Цигвінцева накреслює об'єктивний і цілісний неосемантичний портрет української мови першої чверті ХХІ століття і цілком обґрунтовано вважає, що «неосемантизми – це зріз сучасної мінливої мовної картини українського світу», тоді як «неосемантизація – ознака постійного якісного розвитку мови, підвищення її номінативної потужності, що, без сумніву, є важливим способом захисту самотності української номінації в умовах сучасних інтенсивних глобалізаційних процесів» (с. 275).

Задля розкриття задекларованої теми опрацьовано значний масив літератури, зокрема наукові розвідки українських і зарубіжних лінгвістів (загалом 343 джерела), лексикографічні праці (59), корпуси текстів української мови (2), джерела ілюстративного матеріалу, серед яких твори художньої літератури, публіцистика, наукові, навчальні та науково-популярні публікації, мережеві засоби масової інформації, спеціальні професійні сайти, соціальні мережі та платформи (252).

Робота містить додатки: А – Реєстр неосемантизмів (с. 334–350) і Б – Доступ до словника неосемантизмів (Цигвінцева Ю. О. (2024). Словник неосемантизмів. Київ : Інститут української мови НАН України. URL : <https://www.lexonomy.eu/#/neosem>), створеного як додаток до монографії за результатами конкурсу проєктів НДР молодих учених НАН України (2023–2024 рр.).

Оцінюючи монографію Юлії Олександрівни Цигвінцевої «*Неосемантизація в сучасній українській мові: чинники активізації внутрішніх ресурсів номінації*», відзначаємо її актуальність і новаторство в дослідженні тенденцій оновлення лексики завдяки використанню внутрішніх ресурсів номінації, скрупульозність молодого дослідниці в описі мовних явищ, систематизації та паспортизації лексем (неосемантизмів) тощо.

Монографія підготовлена на високому науковому рівні, має чітку й логічну структуру, відповідає вимогам до такого виду видань. Матеріали дослідження будуть корисними й цікавими для науковців, викладачів, учителів-практиків, аспірантів і студентів-філологів.